

O Sókratovom daimoniu

Maximos z Tyru

Maximos z Tyru: O Sókratovom daimoniu. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 2.

Preklad dvoch Maximových rečí so spoločným názvom *O Sókratovom daimoniu* vychádza ako súčasť grantového projektu VEGA 1/0017/17 *Aischinés a sókratovský dialóg*. Vznikal v rámci špecializovaných prekladových seminárov pod odborným vedením Andreja Kalaša. Vychádzali sme z kritických vydání Hermanna Hobeina, *Maximi Tyrii Philosophumena* (Leipzig: Teubner, 1910) a Georga Leonida Koniarisa, *Maximus Tyrius Philosophumena – Διαλεξις* (Berlin & New York: Teubner, 1994). Konzultovali sme aj anglický preklad Michaela Trappa, *Maximus of Tyre. The Philosophical Orations* (Oxford: Clarendon Press).

O Sókratovom daimoniu (Or. VIII)

1. Čuduješ sa, milý môj, že veštecké daimonion, ktoré bolo Sókratovi tak priaznivo naklonené, neovplyvňovalo len jeho myslenie, ale že ho sprevádzalo na každom kroku jeho života? Veď to bol muž nepošpinený telom, s dobrou dušou a prísnou životosprávou, s hrozne prenikavým úsudkom a podmanivým slovným prejavom, ktorý sa správal zbožne nielen k bohom, ale aj k ľuďom. Prečo ťa to neprekvapuje u nejakej dievčinky v Delfách, u Thesprótcana v Dodone, u Líbyjčana v Ammóniovej svätyni, u Ióna v Klare, u Lýkijčana v Xanthe, alebo u Bojótčana v chráme Apollóna Isménkeho? Pripadá mi prinajmenšom zvlášť, že ani o jednom z týchto nepochybuješ, že sa dennodenne stretávajú s božstvom a že prostredníctvom veštíeb dávajú rady o tom, čo treba konať a čomu sa majú vyhýbať nielen oni sami, ale aj iní, či už ide o jednotlivcov alebo celé mestá. Prečo tak ľahkovážne veríš, že delfská veštica sa naplňa daimonským duchom a dokáže predpovedať budúcnosť len preto, že sedí na nejakej trojnožke? Prečo veríš, že istý iónsky kňaz upadne do vešteckého tranzu len preto, že sa napil vody, ktorú si nabral z nejakého prameňa? Ani na chvíľu nezapochybuješ o pravdivosti slov Thesprótcanov, ktorí sa ťa snažia presvedčiť o tom, že dodónski kňazi odhaľujú božskú pravdu zo šumu listov duba len vtedy, keď si pod ním pospia s neumytými nohami?[\[1\]](#)

2. V Trofóniovej jaskyni, ktorá sa nachádza pri Bojótskom meste Lebadaia, sa ten, kto sa chce spojiť s božstvom, musí obliecť do dlhého ľanového rúcha a do purpurového plášťa. V rukách drží jačmenné koláčiky a ležiac na chrbte sa musí prepchať cez úzky otvor do jaskyne. Vo vnútri všeličo vidí a všeličo počuje a vracia sa späť ako zasvätenec a očitý svedok mnohých božských vecí.[\[2\]](#) V Itálii vo Velkom Grécku sa zasa nachádzala veštecká jaskyňa pri jazere, ktoré sa nazýva „jazero bez vtákov“. Pri tejto jaskyni slúžili bohu svätí muži, ktorí sa nazývali „sprievodcovia duší“ podľa úlohy, ktorá im bola zverená. Keď tam totiž prišiel prosebník, najskôr sa pomodlil, zabil obetné zviera a uctil si podzemných bohov tým, že im ulial predpísanú obeť. Potom sa snažil privolať dušu nejakého predka alebo priateľa.[\[3\]](#) Obraz, ktorý sa mu zjavil, bol síce matný a zle viditeľný, vydával však jasné zvuky, oznamujúce veštbu. Keď sa prosebník dozvedel to, na čo sa pýtal, obraz sa pomaly strácal. Myslím si, že túto veštiareň pozná aj Homér a že putovanie k nej spája s hrdinom Odysseom. Jej miesto opisuje básnickým spôsobom ako to, kam sa naše lode nikdy nedostanú.[\[4\]](#)

3. Všetko toto je zaiste pravdivé a nikto to nemôže spochybniť. Do dnešných čias sa totiž mnohé z toho, o čom sme hovorili, vôbec nezmenilo. Na iných miestach nám zasa zostali jasné stopy a

nespochybniteľné dôkazy toho, že služba bohom a ich uctievanie tu kedysi požívali veľkú vážnosť a dôveru. Ktokoľvek totiž potrebuje veštbu, ani najmenej nespochybňuje tradíciu overenú časom, ale s dôverou vstupuje do veštiarne, vypočuje si niečo, čomu aj uverí, dôsledne sa tým riadi a potom si veštiareň ešte viac ctí pre pomoc, ktorú mu poskytla. Zaiste by bolo znakom najvyššej nerozumnosti, ak by sme všetko toto uznali za pravdivé, ale neverili a za absurdné vyhlasovali to, že boh uznal za vhodné, aby sa s daimoniom stýkal muž, ktorý vynikal takmer vo všetkom. Veď nik nepochybuje o tom, že Sókratés mal nadovšetko ušľachtilú povahu a že dostal výchovu a filozofické vzdelanie, ktoré ho viedli k najvyššej zdržanlivosti a skutočnej pravde. Navyše mal veľké šťastie, že ho bohovia zahrnuli nevýslovnou priazňou, vďaka ktorej bolo jeho daimonion schopné veštiť a predpovedať budúcnosť vo veciach, ktoré bohovia uznali za vhodné. Daimonion totiž nezvyklo odpovedať na otázky Aténčanov, ak sa napríklad zamýšľali nad tým, aké pohromy hrozia Grékom. Odpoveď nedalo ani Sparťanom, ak si dali vyveštiť úspech nejakej vojenskej výpravy. Žiadnu odpoveď nedostal ani atlét, pripravujúci sa na Olympiádu, ak bol zvedavý, či zvíťazí. Od Sókratovho daimonia sa nič nedozvedeli ani tí, ktorí sa pýtali na svoj úspech na súde, alebo mamonári, túžiaci dozvedieť sa, či zbohatnú. Podobne to bolo aj pri všetkých ostatných veciach, za ktorými sa ľudia ženú bez akéhokoľvek vyššieho cieľa a ktorými dennodenne doslova otravujú bohov. Zo Sókratovej veľkosti nič neuberá ani skutočnosť, že jeho daimonion by podľa všetkého bolo schopné rozhodnúť aj takéto otázky – veď jeho povaha bola naozaj veštecká. Aj ktorýkoľvek lekár, tesár, či obuvník totiž vie svoje schopnosti uplatniť jednak bez zisku, ak sa stará o samého seba, jednak za peniaze, ak stará o niekoho cudzieho. Tak isto je to aj pri všetkých ostatných ľudských schopnostiach a znalostiach. Sókratés, ktorý sa svojou myslou spájal s hlasmi bohov, vynikal práve v tom, že vďaka tomuto spojeniu s daimoniom si dokázal svoju dušu usporiadať tým najlepším možným spôsobom. Z nej mohol potom celkom nezištne odovzdávať poklady aj druhým v miere, akú stanovila Nevyhnutnosť.

4. O všetkom tomto asi nášho poslucháča ľahko presvedčíme. Zaiste nebude pochybovať o tom, že Sókratés pre svoju výnimočnú cnosť a ušľachtilosť povahy dostal možnosť stýkať sa s daimoniom. Zaiste sa však nájde človek, ktorého zvedavosť privedie k otázke, čo vlastne toto daimonion bolo. Nášmu priateľovi radi odpovieme, ak nám prezradí, či uznáva, že v prírode existuje nejaký rod daimonov – podobne ako existujú rody, do ktorých patria všetci bohovia, ľudia, alebo divé zvieratá.^[5] Bolo by totiž veľmi smiešne, keby sa niekto pýtal, čo je Sókratovo daimonion a nemal by žiaden všeobecný poznatok o daimonoch ako takých. Situácia takéhoto človeka by sa podobala tej, v ktorej by sa ocitol nejaký ostrovan, ktorý nikdy nevidel kone a nemá ani najmenší poznatok o tom, čo je to konský druh. Predstav si, že takýto človek by niekde počul, že macedónsky kráľ má koňa Bukefala a že na ňom vie obratne jazdiť, hoci ostatní naň nemôžu pre jeho neskrotnosť ani len vysadnúť. Keby sa potom tento ostrovan pýtal, čo je Bukefalos, zaiste by sme mali veľký problém opísať tohto koňa človeku, ktorý pojem koňa vôbec nepozná.

5. Otázkou je, či tí, ktorí dnes najväčšmi spochybňujú Sókratovo daimonion, poznajú Homéra, ktorý nás učí mnoho múdrych vecí. Myslím napríklad to, čo sa podľa neho prihodilo Achillovi, keď rečnil na vojenskom sneme. Muselo to byť nejaké daimonion, ktoré ho zadržalo vo chvíli, keď v hneve tasil meč na Agamemnona, s ktorým mal vážny spor. Toto daimonion nazval Homér Athénou, ktorá sa vraj náhle objavila pri rozhnevanom Achillovi,

„postavila sa zozadu a syna Pelea potiahla za plavú šticu.“^[6]

Podľa Homéra to bola tá istá Athéna, ktorá aj Diomedovi

„strhla z očí závoj temnoty, ktorá ich predtým zahalovala, aby dobre poznal aj boha, aj človeka.“^[7]

Aj Telemacha, ktorý sa chcel stretnúť so vznešeným kráľom, ale sa hanbil a bol celkom bezradný, povzbudil nejaký priateľ slovami:

„Milý Telemachos, jedno ti bude radiť myseľ, iné ti bude radiť daimonion.“[8]

Takto mu dal dobrý dôvod, aby v sebe živil nádej v pomoc daimonia:

„Nemyslím si totiž,
že si sa zrodil a vyrástol proti vôli bohov.“[9]

Na inom mieste Homér vraví toto:

„Héra s bielymi laktami mu vnukla do mysle.“[10]

Athénu však spomína aj v týchto veršoch:

„Diomedovi, Tydeovmu synovi, dodala Palas Athéna hnev a odvahu,“[11]

pričom inde zas hovorí:

„vzala mu únavu z ustatých údov, ruky aj nohy mu dvíhala nahor.“[12]

Máme tu teda veľké množstvo ľudí, ktorí sa očividne stýkali s daimoniom. Navrhujem ti, aby sme na chvíľu opustili Sókrata a opýtali sa Homéra, najlepšieho básnika všetkých čias, čo vlastne chcel týmito všetkými príkladmi povedať?

6. Sókratovo daimonion bolo vždy len jedno a niečo, čo bolo jednoduché.[13] Ozývalo sa len jednému človeku, ale ovplyvňovalo životy mnohých – odradilo ho napríklad od toho, aby prekročil nejakú rieku, alebo aby sa stal Alkibiadovým milencom.[14] Prejavilo sa aj vtedy, keď mu nebránilo, aby pokračoval v začatej obhajobe, alebo keď uznal za vhodné, aby podstúpil smrť.[15] U Homéra však daimonion nesídlil len v jednom človeku, s ktorým by bolo výlučne spojené. Ani počtom nie je jediné a nikdy sa neprejavuje prostredníctvom malých vecí. Homérske daimonion má najrozmanitejšiu povahu, objavuje sa oveľa častejšie a to pod nespočetnými menami v nekonečných podobách, prostredníctvom tých najrozmanitejších zvukov. Súhlasíš teda s niečím z toho, čo sme doteraz povedali? Uznávaš, že Athéna, Héra, Apollón, Eris alebo ktorýkoľvek iný boh u Homéra je v skutočnosti niečím oveľa významnejším? Snáď si Athénu nepredstavuješ tak, ako ju vytvoril Feidias, ktorého socha v ničom nezaostáva za Homérovým opisom – ako krásnu vysokú pannu so svetlomodrými očami, opásanú aigidou a vyzbrojenú štítom, kopijou a prilbou. O Hére si takisto nemyslíš, že vyzerá presne tak, ako ju pre Argejčanov vytesal Polykleitos – ako vznešenú kráľovnú s bielymi laktami zo slonoviny a veľkými prenikavými očami, ktorá je odetá v krásnom rúchu a sedí na zlatom tróne. Zaiste ani Apollón nie je taký, ako ho zobrazujú maliari a sochári – mladý lukostrelec, ktorého plášť telo v rýchlom behu skôr odhaľuje ako zahaľuje. O týchto veciach vôbec nepochybujem a ani sa ťa na ne nepýtam. Nemyslím si totiž, že by si nebol vôbec schopný tušiť pravdu a vykladať tieto obrazy a náznaky racionálnym spôsobom. Moja otázka znie, či si naozaj myslíš, že všetky tieto mená a telá nám chcú niečo povedať o významných božských silách, ktoré sú v stálom spojení s tými najšťastnejšími vyvolencami osudu. Ak si totiž myslíš, že žiadna takáto vyššia sila neexistuje, budeš musieť bojovať so samotným Homérom, zatvárať veštiarne a neveriť božským výrokom. Navyše sa budeš musieť báť aj snov a vyhýbať sa aj samotnému Sókratovi. Radím ti, aby si sa ním potom pre pokoj svojej duše radšej ani nezaoberal. Ale ak aj všetky veci, o ktorých sme doteraz hovorili, naozaj nepovažuješ za nemožné, ale naopak za veľmi hodnoverné, no napriek tomu si stále nevieš poradiť so Sókratom, dovoľ mi, aby som sa ťa opäť niečo spýtal. Myslíš si, že Sókratés vari nebol hoden toho, aby mal podiel na niečom božskom? Alebo že niečo také je síce možné v prípade iných ľudí, ale nie u Sókrata? Ak pripustiš možnosť, že sa niečo také stáva iným ľuďom, musíš priznať, že sa to deje aj v tomto jednotlivom prípade. Nemôžeš predsa pochybovať o tom, že Sókratés bol naozaj hoden božskej priazne. Ak je teda táto vec možná a Sókratés jej bol naozaj hoden, nezostáva ti nič iné, ako len prestať o ňom pochybovať a snažiť sa konečne odpovedať na

otázku, akej povahy to jeho daimonion vlastne je.

7. To, čo sme doteraz povedali, ti zaiste ešte niekedy pripomeniem. Teraz si však musíš ujasniť veci, ktoré sú nevyhnutné na to, aby si bol zasvätený do ďalšieho výkladu. Musíš prijať skutočnosť, že bohovia ustanovili pre ľudí cnosť a nereseť ako ceny za víťazstvo a prehru vo veľkom zápase života. Nereseť je cenou za skazenú povahu a zvrátené názory. Cnosť je zas odmenou a oslavnou piesňou, ktorá zaznie ľuďom so správnymi názormi a so zdravou, neskazenou povahou. Vďaka týmto vlastnostiam sú totiž po každej stránke dokonalí a v životnom zápase vždy víťazia. Ochotne im pomáha a stará sa o nich aj božstvo, ktoré nad ich životmi vždy drží ochrannú ruku. Jedným zosiela na ochranu božské výroky, druhým veštecké znamenia prostredníctvom letu vtákov, ďalším zasa sny alebo znamenia, ktoré sa objavujú pri božských obeťach. Nájdu sa však aj takí, ktorí našli záchranu v tom, že niečo intuitívne vytušili zo situácie, keď sa niekto zakoktal, alebo inak pomýlil v reči.

Ľudská duša nie je ani zďaleka schopná prísť na všetko len rozumom. Vo svojom druhom živote je totiž celá akoby zahalená do hustej temnej hmly a neustále ohlušovaná hlukom, ktorý pochádza z pozemských ziel, desí ju a tak zahrňa večným nepokojom. Poznáš vari niekoho, kto by si mohol byť na svojich cestách celkom istý, že len vďaka svojej obratnosti nikdy nepadne do nejakej zradnej priepasti, že sa nikdy nenapichne na nastražený kôl, nezošmykne do prudkého zrázu a že ani nikdy nepadne do dajakej zakrytej jamy? Existuje taký dobrý a skúsený kormidelník, že sa vždy dostane do cieľa bez toho, aby ho zasiahlo prudké vlnobitie, búrka, burácajúce vetry, či iné nástrahy počasia? Stretol si niekedy takého skúseného lekára, ktorý sa nikdy nezľakol v situácii, keď sa stretol s nejakou celkom neznámou a neočakávanou chorobou? Zachoval si niekto úplne chladnú hlavu aj vtedy, keď videl celkom nezvyčajné veci a na celkom odlišných miestach, ako mu hovorili všetky zásady lekárskeho umenia? Nájde sa taký dokonalý muž, že dokáže prežiť život bez akejkoľvek pohromy či nebezpečenstva, akými sú napríklad choré telo, plavba plná skrytých nástrah, alebo cesty s nastraženými pascami? Dokáže sa všetkým týmto úskaliám vyhnúť bez toho, aby potreboval pomoc boha, ktorý by sa stal jeho najlepším kormidelníkom, lekárom či sprievodcom? Cnosť je zaiste niečo veľmi krásne, čo nás inšpiruje k veľkým činom. V pozemskom svete je však vždy zmiešaná so zlou a neurčitou látkou, ktorá je naplnená veľkou temnotou. Obyčajní ľudia nazývajú túto látku osudom či šťastenou, ktorá je vždy slepá a nestála. Vždy sa stavia cnosti na odpor, bojuje proti nej a často ju v tomto zápase aj veľmi vydesí. Je to presne tak, ako keď na jasnú oblohu prídu temné mraky a na chvíľu zakryjú lúče slnka, ktoré už nemôže osvetľovať zem. Slnko však ani vtedy nestráca svoju krásu, hoci my ju nevidíme. Takýmto spôsobom je aj sila a krása cnosti podkopávaná ranami osudu, hoci cnosť zostáva aj naďalej krásna. Temný oblak, ktorý ju zahalí, jej krásu len zakryje a akoby ohradí vysokým múrom. Vtedy musí boh cnosti pomôcť a podporiť ju v neľahkých bojoch a nebezpečenstvách, ktorým musí čeliť.

8. Samotný boh sídli pevne a nehybne na vzdialenom tróne, odkiaľ spravuje nebo a udržiava všetok poriadok v ňom. Existujú však aj akési nesmrteľné bytosti, ktoré sú bohu podriadené a pohybujú sa na rozhraní neba a zeme. Sú slabšie ako boh, ale silnejšie ako človek. Bohov poslúchajú a ľuďom prikazujú, čo majú robiť. Hoci majú k bohom veľmi blízko, veľkú starostlivosť prejavujú aj o ľudí. Stredný priestor medzi nebom a zemou by bol totiž bez daimonov pre veľký obsah smrteľného prvku ponechaný bez akejkoľvek pomoci bohov a bez možnosti komunikovať s nebom. Je to práve spomínaná ríša daimonov, ktorá – ako nejaká harmónia – spája pevným putom ľudskú slabosť s božskou krásou vďaka svojmu príbuzenstvu s jednou aj druhou oblasťou.^[16] Myslím si, že aj Gréci a barbari sú od seba oddelení práve preto, že nedokážu pochopiť význam hlások, ktoré vydávajú tí druhí. Existujú však aj prekladatelia, ktorí si hlásky jednej či druhej strany vypočujú a odovzdávajú tým druhým. Takýmto spôsobom umožňujú ich komunikáciu a dorozumenie. Podobne sa aj rod daimonov považuje za niečo, čo je spoločné bohom aj ľuďom. Daimoni sú tí, ktorí sa ľuďom ozývajú prostredníctvom zvukov, zjavujú prostredníctvom obrazov a ktorí vďaka svojmu ustavičnému pohybu naplňajú celú smrteľnú ríšu medzi nebom a zemou. Smrteľníkom pritom pomáhajú len do tej miery,

do akej nevyhnutne potrebujú ich pomoc. Daimonov je naozaj veľmi veľa:

„lebo je tridsaťtisíc nesmrteľných sluhov oznamujúcich Diovu vôľu na zemi, ktorá všetkých živí.“[\[17\]](#)

Niektorí liečia choroby, iní radia bezradným, ďalší oznamujú ľuďom to, čo nemôžu vidieť pozemskými očami. Nájdu sa aj takí, ktorí pomáhajú pri umeleckých dielach, alebo ochraňujú pocestných. Jedny uprednostňujú more, iní súš, pričom si vyberajú buď mestá alebo vidiek. Každý daimon dostal ľosom iné ľudské telo, ktoré mu slúži akoby príbytok. Svojho daimona totiž dostal tak Sókratés ako aj Platón, Pýthagoras, Zenon či Diogenés. Niektorí daimoni naháňajú strach, iní sú voči ľuďom veľmi láskaví. Nájdu sa aj takí, ktorí pomáhajú politikom alebo vojenským stratégom. Nebudeme ďaleko od pravdy, ak povieme, že koľko je pováh ľudí, tolko druhov je aj daimonov:[\[18\]](#)

„bohovia berú na seba tie najrozmanitejšie podoby tulákov prichádzajúcich z cudzích krajín a navštevujú mestá.“[\[19\]](#)

Ak niekde nájdeš skazenú dušu, buď si istý, že blúdi akoby vo vyhnanstve a že ju neochraňuje žiaden daimon.

O Sókratovom daimoniu (Or. IX)

1. Nechajme teraz odpovedať na naše otázky samotné daimonion. Je totiž známe, že miluje ľudí, ochotne odpovedá na ich otázky a že pritom využíva ich vlastné telá. Daimonion tak nie je nepodobné hudobníkovi Ismeniovi, ktorého umenie sme poznávali len prostredníctvom píšťal.[\[20\]](#) Spýtajme sa teda daimonia spôsobom, ako sa pýtal Homér v prípade Odyssea:

„Si boh alebo smrteľník?

Ak si niektorí z bohov, ktorí vládnu na šírom nebi.“[\[21\]](#)

potom už o tebe všetko vieme a netreba sa viac pýtať.

„Ak si však niekto zo smrteľníkov, ktorí žijú na zemi,“[\[22\]](#)

pýtame sa, či všetko prežívaš rovnako ako my, či hovoríš ľudskou rečou, pochádzaš z rovnakého rodu a či si našim súčasníkom? Alebo je skôr pravdiviešie to, že hoci bývaš na zemi, svojou najvnútornejšou povahou patriš niekam inam? Daimonské bytosti totiž nemajú telá – takúto možnosť totiž absolútne vylučuje samotná povaha daimonov – a teda ani kosti, krv alebo čokoľvek iné, čo by sa malo niekedy rozpadnúť, zhníť, rozložiť, alebo roztiecť. Aký je teda vlastne daimon?

Najskôr sa zamyslime nad tým, aké nevyhnutné vlastnosti musí spĺňať sama podstata daimonov. Necítiace je totiž protikladom cítiaceho, smrteľné nesmrteľného, nerozumné rozumného, nevnímajúce vnímajúceho a oduševnené toho, čo dušu nemá. Každú jednu bytosť môžeme charakterizovať dvoma vlastnosťami, ktoré jej dávajú život. Vzniká tak viacero možností: nesmrteľné totiž môže byť buď bez pociťovania, alebo obdarené cítením, ale cítiace môže byť aj smrteľné. Nerozumné môže byť zas schopným vnímania a napokon existuje aj niečo oduševnené bez pociťovania. Hierarchia celku sveta tak spočíva v postupnom prechode od najvyššieho a najvznešenejšieho smerom k najnižšiemu a najmenej vznešenému, a to cez stupne, ktoré sme práve opísali. Ak by si ktorýkoľvek z nich odobral, svet by si násilne rozštiepil na dve izolované časti. Je to presne tak ako v hudobnej stupnici, kde súzvuk stredných tónov vytvára súzvuk aj medzi tónmi, ktoré sú na jej opačných koncoch. Prechod od najvyššieho tónu k najnižšiemu by totiž nebol pre sluch vôbec lahodný a pre ruky dotýkajúce sa strún príjemný, ak by sa neopieral o harmóniu stredných tónov stupnice.

2. Musíš si uvedomiť, že niečo veľmi podobné sa deje aj v celom kozme, ktorý je tou najdokonalejšou

harmóniou. Boha umiestni do oblasti nesmrteľného a bez pociťovania, daimonov do sféry nesmrteľného a cítiaceho, ľudí zasa do oblasti cítiaceho a smrteľného, zvieratá do nerozumného, ale schopného vnímania a rastliny do pásma, ktoré je síce oduševnené, ale bez pociťovania. Ostatné oblasti bytia si zatiaľ nebudeme všimnúť a necháme ich tak, ako sú. Keď teda skúmame túto sféru daimonov, ktorú chápeme ako nejakého sprostredkovateľa medzi bohom a človekom, musíme zistiť, či je možné odstrániť ju tak, aby zostali zachované obe krajné oblasti, ktoré spája. Je totiž nesmrteľný boh schopný pociťovania? Určite nie. Lebo hoci je nesmrteľný, nie je schopný cítiť. A čo človek? Je mu okrem nesmrteľnosti odopretá aj schopnosť cítiť? S týmto určite nemožno súhlasiť. Pretože hoci nie je nesmrteľný, určite nie je aj necítiaci. Akú úlohu tu však zohráva časť, ktorá je zároveň smrteľná a zároveň schopná pociťovať? Nikto nemôže pochybovať o tom, že musí existovať nejaká spoločná podstata, obdarená oboma týmito vlastnosťami. Mala by byť silnejšia ako človek, ale slabšia ako boh. Jej existencia je nutnou podmienkou toho, aby boli navzájom prepojené a zosúladené obe krajné časti univerza. Ak sú totiž dve veci svojou povahou celkom oddelené pre úplnú odlišnosť svojich pováh, nemôžu nijakým spôsobom navzájom komunikovať a zosúladiť sa. Aby to bolo možné, musí existovať nejaký stredný člen, ktorý bude prijateľný pre obe.

3. Lepšie nám to priblíži nasledujúci príklad: ohňom nazývame niečo suché a teplé. Protikladom tepla je chladné a protikladom suchého je vlhké. Oheň sa nemôže meniť na vodu a ani voda na oheň, a to preto, lebo studené by sa nikdy nemohlo zmeniť na teplé, ani vlhké na suché. Príroda tak ustanovila nezmieriteľný boj medzi týmito protikladmi. Dala im však aj akéhosi zmierovateľa, ktorým je vzduch. Ten prijíma z ohňa teplo, a z vody vlhkosť a takýmto spôsobom oheň a vodu mieša a ustanovuje medzi nimi vzájomné prepojenie. Potom naozaj niekedy oheň prestupuje do vzduchu, alebo sa naň účinkom tepla priamo premieňa. Podobne aj vzduch už môže prechádzať do vody, prípadne sa aj on na vodu účinkom vlhkosti priamo premieňa. Môžeme si zobrať aj iný príklad. Vzduch je niečo teplé a vlhké, zem zasa niečo studené a suché. Suché je vždy protikladom vlhkého a studené teplého. To je dôvodom, prečo by sa vzduch nikdy nemohol premeniť na zem, ak by v prírode neexistovalo bytie, ktoré nazývame vodou. Tá je schopná nezmieriteľný spor vzduchu a zeme urovnať a obe priviesť do tesnej blízkosti. Deje sa to tak, že voda prijíma zo vzduchu vlhkosť a zo zeme chlad. Ak by si takto uvažoval o celku sveta, nepochybne by si prišiel k záverom, ktoré ti teraz aspoň stručne vyložím. Každý jeden zo spomínaných prvkov sveta pozostáva z dvoch protikladných prirodzeností, ktoré sú celkovo štyri. Z nich vždy vyberáš jeden diel, ktorý spájaš s druhým dielom, ktorý vyberieš zo zvyšných troch prirodzeností. Robíš to však takým spôsobom, že každý prvok sveta sa polovicou svojej podstaty s jedným susedným prvkom spája a polovicou svojej podstaty s druhým susedným prvkom odpudzuje.

Týmto usporiadaním sa dosiahne, že medzi vecami, ktoré sú protikladné a ktoré by sa inak nikdy nemohli zmiešať, vzniká úzke prepojenie. Oheň je prepojený so vzduchom prostredníctvom tepla, vzduch s vodou prostredníctvom vlhkosti, voda so zemou prostredníctvom studeného a zem s ohňom prostredníctvom suchého. Rovnaký spôsob prepojenia nájdeš vo svete aj vtedy, keď ho skúmaš z hľadiska pôsobenia božských síl. Boh je prepojený s daimonom vďaka nesmrteľnosti, daimon s človekom vďaka schopnosti pociťovania, človek so zvieratom vďaka zmyslovému vnímaniu, zviera s rastlinou vďaka oduševnenosti.

4. Ak chceš, všimni si dômyselnú stavbu tela a zistíš, že aj tu príroda všetko usporiadala spojitým spôsobom. Aj ona potrebuje na to, aby vytvorila dokonalú stavbu tiel, akési stredné prvky. Zober si napríklad taký vlas a necht. Určite sú mäkšie ako kosť, ale svojím zložením asi jemnejšie ako šľacha. Keď ich porovnáš s krvou, sú suchšie, keď s mäsom sú drsnejšie. Teda každá vec, v ktorej existuje nejaký súlad a poriadok, musí obsahovať stredné členy. Tak je to pri najrozmanitejších zvukoch živých bytostí, pri farbách, šťavách a ich chutiach, pri všetkých možných telách, rytmoch, tvaroch, vášňach, či dokonca myšlienkach.

Na tomto sa teda určite všetci zhodneme. Ak je to tak, a ak je boh naozaj nesmrteľný a bez

akéhokolvek pociťovania, no človek smrteľný a cítiaci, nevyhnutne musí stredný priestor medzi nimi zaujať niečo, čo je alebo smrteľné a bez cítenia, alebo nesmrteľné so schopnosťou cítiť. To prvé je však nemožné, lebo všetko čo podlieha smrti má nevyhnutne aj schopnosť niečo prežívať a pociťovať. Zostáva teda iba jediná možnosť, že povaha daimonov v sebe spája nesmrteľnosť a schopnosť pociťovať. Daimon je tak vďaka svojej nesmrteľnosti prepojený s božstvom, ale vďaka schopnosti cítiť je schopný komunikovať aj s človekom.

5. Teraz je načas vysvetliť, v akom zmysle treba chápať to, že daimon je nesmrteľný a že má schopnosť cítiť. Najskôr sa zameriame na jeho nesmrteľnosť. Všetko, čo podlieha zániku, sa buď premieňa na niečo iné, rozrušuje a rozpúšťa, hnije a roztápa, štiepi sa alebo praská, či podlieha akejkolvek inej zmene. Napríklad hruda zeme sa vo vode rozpúšťa a pod pluhom oráča praská. Vosk zasa roztápajú lúče slnka a drevo stromu štiepi železná sekera. Príkladom toho, čo sa mení a premieňa na niečo iné, je voda, z ktorej vzniká para, alebo vzduch, ktorý sa premieňa na oheň. Ak teda má byť podstata daimona nesmrteľná, nesmie ju nič narušiť, rozptýliť, zmeniť na niečo iné, rozlomiť, či rozsekať. Ak by sa s ňou niečo takéto stalo, hneď by svoju nesmrteľnosť stratila. Nič také sa však s daimonom nemôže stať, ak je naozaj dušou, ktorá sa zbavila tela. Ťažko si totiž možno predstaviť, že by porušeniu a zániku podliehalo práve to, čo svojou prítomnosťou v prirodzene smrteľnom tele spôsobuje, že je aspoň dočasne pri živote. V človeku, ktorý je spojením duše a tela, je duša to, čo udržiava telo v jeho usporiadanosti. Ak by však aj duša okrem seba samej potrebovala ešte niečo iné, čo by udržiavalo jej poriadok, treba sa zamyslieť nad tým, čo by to malo byť a považovať, či by sme si vedeli predstaviť aj akúsi dušu duše.

Keď totiž v nejakom rade udržiava jedna vec nejakú inú tak, aby sa nerozpadla, pričom nejaká tretia udržiava obe predchádzajúce, nevyhnutne sa musí táto postupnosť zastaviť v nejakom bode. Musí to byť niečo, čo síce udržiava v usporiadanosti niečo iné, ale ktorého vlastná usporiadanosť sa udržiava len sama sebou. Ak by to tak nebolo, postupnosť by išla do nekonečna a rad by sa nikdy nezastavil. Môžeš si to predstaviť na príklade lode, ktorá kotví na mieste, kde je veľký príboj. Musí byť priviazaná mnohými lanami o nejakú skalu. Laná sú zviazané jedno s druhým tak, že končia na skale, ktorá predstavuje nehybný a pevný bod.

6. Presne taká je aj duša. Telo, ktoré je v búrlivom vlnobití mora zo všetkých strán zmietané a pohadzované mocnými prívalmi vln, dokáže plávať len vďaka duši, ktorá mu dáva potrebnú stabilitu tým, že ho zo všetkých strán drží a akoby na jednom mieste ukotvuje. Keď však v tomto zápase svaly a šlachy ochabnú, keď človek nestačí ani s dychom a keď aj ostatné časti jeho tela strácajú sily, telo odumiera a klesá do hĺbín mora. To preto, lebo o dušu bolo ukotvené len dovtedy, kým sa jej bolo schopné vlastnými silami – akoby nejakými povrazmi – pevne držať. Keď teda telo bezvládne klesá na dno mora, duša je schopná vlastnými silami vyplávať na hladinu, na ktorej sa dokáže udržať bez pomoci a opory čohokolvek iného. Taká duša sa už nazýva daimonom. Je to bytosť, ktorá sa dostala zo zeme do výšin éteru. Je to niečo podobné, ako keby prešla od barbarov ku Grékom, alebo z nejakého mesta, kde vládne krutý tyran, zlé zákony a občianske rozbroje, do mesta s dobrými zákonmi, v ktorom je stále mier a vládne spravodlivý kráľ. To, čo sa tu deje, sa asi najviac podobá obrazu, ktorý opísal Homér. Vrávi sa, že Héfaiastos vytepal na zlatý štít Achilla obraz dvoch miest:

„na jednom boli svadby a hostiny veľké,
aj tance, oslavné piesne a fakľové sprievody.“[\[23\]](#)

Na druhom boli vojny, rozbroje, únosy, bitky, náreky, kvílenie a stony. To isté predstavuje aj zem v porovnaní s éterom. Ten je pokojným miestom, kde znejú len vznešené piesne a zbory na oslavu bohov. Zem je však plná najrozmanitejšieho hluku, nesúlady a veľkej námahy.

Keď teda duša konečne vyviazne z tohto nehostinného sveta a dostane sa do oných výšin éteru, keď sa vymaní a konečne opustí toto pozemské telo, ktoré sa neúprosným zákonom času rozloží v zemi,

vtedy daimon človeka hľadá z hora nezakaleným zrakom na veci, ktoré sú hodné jeho pohľadu. Zrak mu už nezastiera pozemské telo, ani ho nerozptyľujú najrozmanitejšie farby a tvary, ktoré mu ešte donedávna znemožňovali jasne a zreteľne vidieť. Už nie je zo všetkých strán akoby ohradený vysokou hradbou hustého dymu, ale jeho oči žiaria radosťou, pretože hľadia na krásu samu osebe. Duša si s bôhom spomína na útrapy predchádzajúceho života, ale zároveň si uvedomuje blaženosť stavu, v ktorom sa nachádza. Lútuje aj duše svojich blízkych, ktoré ešte blúdia po zemi. Z lásky im túži pomôcť a priviesť na správnu cestu tie, ktoré zblúdili. Sám boh jej prikázal, aby sa pravidelne vracala na zem, a zaujímala sa o každú ľudskú povahu a osud. Jej úlohou je aj všemožne skúmať ľudské myšlienky, úmysly a schopnosti. Boh jej tiež prikázal, aby pomáhala tým, ktorí za niečo stoja a aby stála na strane ukrivdených a trestala tých, ktorí páchajú nepravosť.

7. Každý daimon však nerobí úplne všetko. Úlohy sú aj v ríši daimonov rozdelené tak, že každý má na starosti niečo iné. Nepochybne sa práve tu prejavuje schopnosť daimona pociťovať, vďaka ktorej prejavuje každý náklonnosť k niečomu inému. Zároveň je to však vlastnosť, ktorá ho v celku sveta kladie pod boha. Daimoni sa totiž nechcú úplne zbaviť povahy, ktorú mali ešte ako ľudia, keď žili na zemi. Asklépios aj teraz lieči, Heraklés stále podstupuje námahy, Dionýzos sa aj naďalej oddáva vínu, Amfilochos predvída budúcnosť, Dioskúrovia sa plavia na mori, Minos rozsudzuje spory a Achillés sa pripravuje na boj. Obýva jeden ostrov, ktorý je v Čiernom mori a nachádza sa priamo oproti ústiu rieky Dunaj. Má tam aj chrám a oltáre. Dobrovoľne navštívia ostrov len tí, ktorí mu chcú niečo obetovať. Keď tak urobia, ihneď nastúpia na loď a plavia sa preč. Mnohokrát sa už stalo, že námorníci zazreli na tomto ostrove nejakého plavovlasého mladíka, ako sa s radosťou rozcvičuje v plnej zbroji, ktorá je zhotovená z čistého zlata. Iní uvádzajú, že hoci Achilla nevideli, začuli ako si spieva pieseň víťazstva. Nájdu sa však aj takí, ktorí ho aj videli, aj počuli. Stalo sa už aj to, že niekto na ostrove nedobrovoľne zaspal. Potom ho vraj Achillés zobudil, priviedol ku svojmu stanu a bohato hostil. Víno im nalieval Patroklés a sám Achillés hral na kithare. Bola tam vraj aj Achillova matka Thétys a veľký zástup iných daimonov. Podľa toho, čo hovoria Trójanania, ani Hektor dodnes nestráca bojové nadšenie. Predstavujú si ho, ako sa v plnej zbroji a s veľkým nadšením vrhá do boja a ako na bojovom poli zatieňuje všetkých ostatných. Priznávam sa, že Achilla ani Hektora som na vlastné oči nevidel. Keď som sa však raz plavil na lodi, videl som Dioskúrov, ktorí v podobe žiariacich hviezd udržiavali priamy smer lode zmietanej búrkou. Videl som aj Asklépia a Hérakla a som si istý, že to nebol iba sen!

P o z n á m k y

[1] Por. Homér, *Il.* XVI. 223-235.

[2] Plútarchos (*De gen. Socr.*, 588e-593d) popisuje extatický zážitok z Trofóniovej jaskyne, ktorý zažil jeden Sókratov mladý nasledovník, Tímarchos z Chairóneie.

[3] Pozri bližšie scénu z Aristofanovej komédie *Vtáky*, kde v takomto type rituálu vystupuje Sókratés (Av. 1553-1564)

[4] Homér, *Od.* X. 502.

[5] Por. Platón, *Apol.* 27e.

[6] Homér, *Il.* I. 197.

[7] Homér, *Il.* V. 127-128.

[8] Homér, *Od.* III. 26-27.

[9] Homér, *Od.* III. 27-28.

[10] Homér, *Il.* I. 55.

[11] Homér, *Il.* V. 1-2.

[12] Homér, *Il.* V. 122.

[13] „Jednoduché“ v zmysle nezložené (ἀπλοῦν), bez častí. Ide o základný atribút duše (por. Platón, *Phd.* 80b).

[14] Por. Platón, *Phaedr.* 242b-c; *Symp.* 218e.

[15] Por. Platón, *Apol.* 40a-c.

- [16] Por. Platón, *Symp.* 202e-203a.
[17] Hesiodos, *Op.* 252-253.
[18] Por. zlomok DK 22 B 119 (Hérakleitos).
[19] Homér, *Od.* XVII. 485-486.
[20] Ismenius (alebo Isménos) je v gréckej mytológii obskúrna postava, riečny boh, o ktorom je známe len toľko, že bol synom Apollóna a ókeanidy Mélie (Pausanias IX. 10. 5).
[21] Homér, *Od.* VI. 149-150.
[22] Homér, *Od.* VI. 153.
[23] Homér, *Il.* XVIII. 491.

Mgr. Zuzana Zelinová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta
Katedra filozofie a dejín filozofie
SK 814 99 Bratislava 1, Šafárikovo nám. 6
E-mail: zelinova13@gmail.com

Mgr. František Škvrnda ml., PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomickej Univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
E-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk